

Першы пісьменнік Хоцімшчыны

У 1996 годзе на Беларусі распачата выданне ўнікальнай двухсот-томнай кніжнай серыі – “Беларускі кнігазбор”. У гэтую залатую бібліятэку ўвойдзе ўсё самае лепшае, самае важнае, што створана на роднай зямлі ад старажытнасці да нашых дзён. У ліку аўтараў будуць не толькі айчыныя, але і рускія, польскія пісьменнікі, лёс якіх так ці інакш звязаны з Беларуссю, і якія цікава расказалі ў свой час пра зямлю нашых продкаў. У тамах кнігазбору раскрыецца ўся шматвяковая гісторыя шматпалатнай Радзімы. Плануецца таксама выдаць кнігі беларускай тэматыкі рускіх пісьменнікаў, сярод якіх значыцца прозвішча і першага пісьменніка Хоцімшчыны Якуба Брайцава.

Напярэдадні 50-годдзя Савецкай улады на Клімаўшчыне шырока актывізавалася ў бібліятэках і школах краязнаўства. На ўсю моц далучылася да гэтай справы і наша Трасцінская сельская бібліятэка (Трасціно уваходзіла тады ў склад Клімавіцкага раёна). І вось пры вывучэнні дакументаў па гісторыі роднага краю: “Эканоміка і станавішча працоўных у пачатку хх стагоддзя”, што захоўваюцца ў нацыянальным гістарычным архіве Расіі ў Пецярбургу (р. 1412, воп. 242, 1904, с.п. 1201, л. 1-2). Я звярнуў увагу на прашэнне сялян вёскі Запруддзе (зараз тэрыторыя калгаса “Авангард”) цару Мікалаю II. Датавана прашэнне 25 жніўня 1904 года. У ім смела, з болей у сэрцы расказана аб цяжкім сялянскім жыцці і ўтрымліваецца просьба аб канфіскацыі з уладанняў памешчыцы Какашынскай належачага сялянам па выкупных актах участка зямлі “мераю 7 дзесяцін 560 кв.,

які ляжыць упоперак сялянскага поля за сядзібамі і службамі... як бы мастом паміж памешчыцкімі і сялянскімі ўладаннямі і, каб папасці на палявую надзельную зямлю, мы павінны праходзіць, праязджаць і праганяць жывёлу праз гэту памешчыцкую зямлю, што прыводзіць заўсёды да непаразумення паміж памешчыцай і сялянамі, так як памешчыца і асабліва яе арэндатар Круглікаў, дзевяць год арэндуячы гэты маёнтак, забіраюць жывёлу пры перагоне праз гэты куток і абкладаюць нас, сялян, непасільным выкупам”. Прашэнне заканчваецца: “Я, ніжэйпадпісаны, з слоў праціяўляў пісаў і перапісаў сялян і вёсцы Забляшынскіх Брайцаў, а потым рукі прыклалі сяляне Кірыл Філімонаў, Павел Кірэеў, Прэснакоў і Шкрэдаў.”

Так я ўпершыню сустраўся з упамінаннем імя Якуба Брайцава. І хоць гэтае прашэнне было адхілена, але дакумент захаваў смеласць аўтара – першага пісьменніка нашага краю ў барацьбе супраць несправядлівасці.

Болей бліжэй і падрабязней я пазнаёміўся з Брайцавым, вярней з яго літаратурнай спадчынай, праз Івана іванавіча Кісялёва – былога настаўніка-краязнаўцу Забляшынскага сярэдняй школы. У дзень адмены прыгоннага права ў Расіі 19 лютага 1861 года ў сям’і прыгонных Рамана Рыгоравіча і яго жонкі Аўдоцыі Фамінічынай Брайцавых у вёсцы Забляшынскіх нарадзіўся першынец, ягона назвалі Якубам (Якавам). Першапачатковую адукацыю назіральны хлопчык атрымаў у роднай вёсцы, а потым закончыў павятовае вучылішча ў Клімавічах. Вучыўся выдатна, любіў рускую літаратуру. Калі чатырнаццацігадовым хлопчыкам пачаў мастацкае чытанне твораў Лермантава, то ад хвалявання не змог заснуць цэлую ноч. Падлеткам Брайцаў гарэў жаданнем выйсці ў людзі. Некаторы час пасля вучобы ён працаваў памочнікам пісара валаснога праўлення ў Забляшыншчыне. Васемнаццацігадовым хлопцам Брайцаў едзе на заробкі на цукровыя заводы, дзе працуе канторшчыкам. У дваццацігадовым узросце ў пошуках шчасця пераязджае ў Маскву і ўладкоўваецца там бухгалтарам у канторы купца-кветкавода. Адначасова ён вывучае рускую мастацкую літаратуру ў Румянцаўскай бібліятэцы.

У 1884 годзе напісаў сваё першае апавяданне “Дудалева паз”, якое ў перакладзе на беларускую мову

было надрукавана ў часопісе “Беларусь” (№9) у 1966 годзе. Яно прысвечана падзеям у роднай вёсцы пры прыгоні і пасля. Даволі прыгожы пачатак апавядання звязаны з гісторыяй вёскі.

“Наша беларуская вёска гадоў шэсцьдзесят таму назад была маленькай, усяго васемнаццаць двароў, і поле было невялікае: сядзібы з каналлянікамі і гарадамі, ды, бадай, столькі ж пашы.

А далей уздымаліся лясы, старажытныя, дрымучыя, перарэзаныя ў розных напрамках нізінамі і балотамі, зрэдку на якіх пападаліся лугі і лужкі, расчышчаныя сялянамі як каму ўздумалася. Зямлі было многа, за ёю ніхто не гнаўся, бо, вядома ж, была яна блага – балоты ды неўрадлівыя пяскі. Сяляне жылі бедна, і не дзіва: якая зямля – такое і жыццё...”

Піша “Багацеі” – аповесць з беларускага простанароднага жыцця, якая выйшла з друку ў 1889 годзе (надрукавана ў друкарні Кушнерава аб’ёмам у 103 старонкі). У аповесці аўтар паказваў жыццё сялянства ў паслярэформеннай вёсцы на Хоцімшчыне. Акадэмік Е.Ф. Карскі ў 3-ім выданні III тома у сваёй рабоце-манаграме “Беларусь” (1922 г.) адзначыў гэты твор як таленавітую аповесць. З вялікай прагнасцю і цікавасцю чытаў і я гэту аповесць у Фундаментальнай бібліятэцы Акадэміі навук БССР імя Якуба Коласа, перададзенай прафесарам, вядомым беларускім культурнікам Браніславам Элімахам-Шыпіла. Маёй просьбе зрабілі для мяне ксеракопію гэтай кнігі. А вядомы беларускі паэт Станіслаў Шушкевіч падарыў мне фота чалавека-земляка, што прахвіля багатае і вялікае жыццё і ў свае літаратурныя творы ўклаў душу і шчодрое сэрца, поўныя любові да роднага народа і роднай Хоцімшчыны. Якуба Раманавіча Брайцава; якое і друкуецца ў газеце.

Адначасова Брайцаў піша рад аповесцей, сярод якіх “Няўдашачка Анюта” (1887 г.), “Старая вёска” і іншыя, у якіх паказана жыццё і вобразы роднай вёскі і павятовага горада Клімавічы ў 1870-х гадах. Паказваючы ценатну, забітасць народа, пісьменнік вялікую надзею ўскладваў на будучае. Як бы дэвізам, аптымістычна, радасна, з вялікай надзеяй гуцаць апошнія радкі аповесці “Няўдашачка Анюта”: “Усё – за жыццё і нічога – супраць”.

Па сваёй натуре Я.Р. Брайцаў быў

шукаючым чалавекам і дзейнасць бухгалтара яго не задавальняла. Ён пазнаёміўся з рускімі пісьменнікамі, часта наведваў Льва Талстога, які зрабіў пэўны ўплыў на фарміраванне яго філасофскага светлагляду ў сэнсе крытыкі існуючага правапарадку. У выніку гэтага знаёмства з’явілася апавяданне “Юда” (1899), якое аўтар назваў псіхалагічным эцюдам, у якім мы знаходзім крытыку таго ладу, філасофскія разважанні аб сучаснасці. У канцы 19 стагоддзя Я. Брайцаў хацеў выдаць зборнік апавяданняў за свой кошт, але няўдача ў гандлёвай справе скасавала ўсё – зборнік, які ўжо быў набраны, так і не ўбачыў свету.

У 1901 годзе пісьменнік вярнуўся на радзіму, займаўся сельскай гаспадаркай, юрыдычнай практыкай у абароне інтарэсаў сялян. З часам ён сапраўды набыў славу адваката па сялянскіх справах. У яго выяўляецца аратарскі талент і здольнасць да вядзення забытых спраў. Якуб Брайцаў быў бяссплатным і безадказным хадатаем за абяздоленую беднату. Больш папулярнага чалавека не было ва ўсім Клімавіцкім павеце, пагэтакі сяляне давяралі яму ўсе цягаты і гора, сведкам якіх і з’ўляецца прашэнне сялян вёскі Запруддзе Мікалаю II.

У перыяд рэвалюцыйных падзей 1905 года Якуб Раманавіч быў падвержаны выбяскам, у яго была знойдзена нелегальная літаратура. Ён знаходзіўся пад наглядам паліцыі. У той жа час ім была напісана камедыя “Бяда цыгана”, у якой расказана аб лёдах у тлухі мясцовасці Беларусі.

У 1913-1916 г.г. Брайцаў напісаў вялікі раман “Сярод балот і лясоў”, у якім апісваецца жыццё вёскі і мястэчак: Забляшынна, Родні, Старой Буды, Хоцімска, Клімавіч у перыяд першай рускай рэвалюцыі і дзейнасці вядомага экспрапрыятара Савіцкага. Раман поўнаасцю пасля смерці пісьменніка не захаваўся, на вялікі жаль, засталіся толькі фрагменты.

Пасля лютаўскай рэвалюцыі 1917 года Брайцаў працуе спачатку сакратаром Забляшынскага валаснога выканкома. Пасля кастрычніка 1917 года працуе ў Клімавіцкім павятовым выканкоме ў катэгіі аддзела сацзаб’яднання, у зямельным аддзеле. У наступныя гады ў сувязі з пагаршэннем стану здароўя працуе ў Забляшынскім сельскім Савеце, а потым выкладае курс земляробства ў школе сялянскай моладзі. Дарчы, у той час ён напісаў аповесць “Гаспадар”, зноў займаецца літаратурнай дзейнасцю.

Якуб Раманавіч Брайцаў быў прынят членам Усерасійскага саюза сялянскіх пісьменнікаў, пасылае і друкуе вершы і нарысы ў “Крестыянскай

газете (Масква). Страіце пшавц плазму “Дудка”, дзе аўтар выказвае радасць з выпадку ўстанаўлення Савецкай улады ў Беларусі.

Пісьменнік памёр у Забляшынскай бальніцы 2 сакавіка 1931 года ад запалення лёгкіх. Пахаваны на мясцовым могілніку сярод сваіх аднавоўкаў, вобразы якіх ён так любіўна паказваў у сваіх творах.

Імя пісьменніка занесена ў Кнігу гонару раёна, а ў гарадскім пасёлку Хоцімск вуліца названа імем братаў Брайцавых – Якуба, Івана і Васіля. Рупліва ствараў пісьменніка захоўваюцца ў Нацыянальным архіве літаратуры і мастацтва ў Мінску. Аб выхадзе з друку ў кніжнай серыі “Беларускі кнігазбор” твораў пісьменніка і іх набыццё можна даведацца па адрасу: 220034, г. Мінск, вул. Фрунзе, 5, пакой 209, рэдакцыя “Беларускага кнігазбору”.

Міхаіл ЛАСОЎСКІ,
краязнаўца,
былы бібліятэкар.

Да ўсяго напісанага грах не дадаць даведку, што бацька пісьменніка і прафесараў Раман Рыгоравіч быў прыстойным, строгім і патрабавальным чалавекам, меў “залатыя рукі”, умеў усё рабіць (цяспярнічаць, сталярнічаць, плянкі добры, бондар, пчаляр, меў пасеку, каля паўсотні калод пчол і г. д. і толькі меўшы ад гэтай працы заробак ён змог даць сынам адукацыю ў той час, а Аўдоцыя Фамінічна нарадзіла сем дзяцей.

Зараз блізка родзіць пісьменніка, шануючы добрую памяць, у Дальнім Зарубежжы выдалі асобнай кнігай творы юбіляра колькасцю сто экзэмпляраў на добрай мелаванай паперы ў скураным пераплёце, у скураным футляры, як падарунак-сувенір, што каштуе вялікіх грошай. Адзін экзэмпляр за № 67 маецца ў Земляковай Людзілы, бібліятэкара Забляшынскага філіяла Хоцімскай ЦБС. Але на маю просьбу азнаёміцца з гэтым выданнем яна не дала згоды. Гэта яе права і я не пакрыўдзіўся за прынятае ёю рашэнне. Але гэтыя толькі падумаў, чаму б не зрабіць ксеракопіі ці штосьці падобнае мікрафільмам, напрыклад, у цэнтэральнай бібліятэцы ёсць апарат для чытання мікрафільмаў) гэтай кнігі і мець яе ў нашых бібліятэках Хоцімшчыны, каб яна стала даступнай і нам – грэшным, радавым чытачам, простым людзям. Духовны скарб якім-то шляхам павінен даходзіць да простых людзей зямлі Хоцімскай. Аб гэтым марыў і сам пісьменнік-юбіляр.